

Kritiska maktstudier

– introduktion

Charlotte Fridolfsson, Maria Jansson & Malin Rönnblom

Inledning

I en tid som karaktäriseras av växande orättvisor ställs politiken inför allt större utmaningar. Klimatförändringar, krig och ökad militarisering liksom globala pandemier och ökade ekonomiska klyftor ställer stora krav på såväl nationell som global politik. I denna kontext har politisk radikaliserings lett till förnekandet av globala problem och till en europeisk våg där rasistiska och anti-feministiska analyser, som att migration är orsaken till ökad kriminalitet eller att jämställdhetskrav i kulturpolitiken utgör ett hot mot den konstnärliga friheten framställs som lösningar. Utvecklingen innebär också att statsvetenskaplig forskning, liksom annan samhällsvetenskaplig analys, ställs inför delvis nya frågor om vilka metoder och teorier som bäst kan hjälpa oss att förstå vår samtid.

Den statsvetenskapliga forskningen som det här numret ägnas åt handlar om politik i vid mening, där en kritisk blick på makt utgör ett centralt analytiskt angreppssätt. Här ställs frågor om hur makt produceras och reproduceras, hur den kommer till uttryck och vad den får för effekter. Synen på makt skiljer sig åt mellan de olika perspektiven i artiklarna, men gemensamt för dem alla är att makten ses som en strukturerande och normerande kraft, som påverkar vad människor gör, enskilt och på kollektiv nivå, och om det som görs uppfattas som legitimt och rimligt eller inte. Strukturell makt kan visa sig som olika former av (förtryckande) samhällssystem, t.ex. kapitalism, nationalism eller patriarkat, som genomsyrar alla samhällets delar och som legitimeras genom idéer eller sanningsanspråk som både befäster och döljer ojämlikhet. Men makt kan också reproduceras i text och tal och förknippas då med språkets benämningar och diskurser som befäster specifika kunskapsregimer som giltiga. Makten tillhör

Charlotte Fridolfsson är verksam vid Statsvetenskap, Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling, Linköpings universitet; Maria Jansson är verksam vid Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap, Örebro universitet; Malin Rönnblom är verksam vid Institutionen för samhälls- och kulturvetenskap, Karlstads universitet.

E-post: charlotte.fridolfsson@liu.se; maria.jansson@oru.se; malin.ronnblom@kau.se

då inte enskilda individer och behärskas inte heller av institutioner eller maktsystem som ställer grupper mot varandra; i stället är den ett kapillärt fenomen som i foucauldiansk bemärkelse cirkulerar genom diskurser och som är oskiljbar från produktionen, regleringen och distributionen av sanning (eller kunskap).

De utmaningar som vi bevittnar i samtiden, menar vi, kräver att statsvetenskapen använder alla de metoder och teorier som står till buds i för att bättre förstå och problematisera den politik som utövas på alla nivåer i samhället. De kritiska maktstudier som utgör detta nummer kan således beskrivas som tillhörande statsvetenskapens centrala fokusområde – där diskurser, strukturer och institutionella arrangemang, som *fördelar* och *legitimerar* den politiska och ekonomiska makten, undersöks och granskas. Syftet med temanumret är att presentera olika former av kritiska maktstudier som pågår vid svenska lärosäten. Vi vill visa mångfalden och vitaliteten som karaktäriserar fältet.

Artiklarna i detta nummer är goda representanter för detta forskningsfält. Texterna är teoridrivna och tar sin utgångspunkt i att makt i vår samtid är ojämnt fördelad på ett strukturellt plan. Samtidigt som politiska arenor, institutioner och aktörer uppfattas som viktiga att studera inom detta fält – i artiklarna i det här numret är exempelvis media, biståndspolitik och försvarsmakten föremål för analys – är det framför allt de strukturella förutsättningarna för produktionen av maktrelationer och maktpositioner som forskarna primärt vill belysa.

Vikten av *teoretisk reflektion kring begrepp* i relation till den egna statsvetenskapliga traditionens blinda fläckar är en central fråga för fältet. I temanumret representeras detta perspektiv av Claes Täng Wrangels diskussion av Bruno Latours resonemang om begreppet antropocen. I analyser av empiriska fenomen problematiserar kritiska maktstudier också hur normativa idéer som hyllas i västerländska demokratier, som frihet, jämlikhet och rättvisa, i människors möte med och förståelse av en verklighet som formas av makt, ger upphov till *affektiva och materiella dissonanser*. Med andra ord, att det skapas ett glapp mellan å ena sidan vad människor erfar och, å andra sidan, föreställningar om hur det borde vara. Detta kan utspela sig som gränsstrider mellan exempelvis omsorg och förvärvsarbete, som Maria Carbin och Johanna Lauri skriver om i numret. Men dissonanserna kan också yttra sig som en oro över hur politiken kan dölja de problem som egentligen borde åtgärdas. Sådan oro har Jennie Brandén och Elisabeth Olivius identifierat bland personer som möter och på olika sätt arbetar med globala flyktingar. Per-Anders Svärd för liknande resonemang om hur problem skyls över i sin diskursteoretiska studie av "griskrisen", där övertygelsen om det goda svenska djurskyddet kom att överskugga alla andra problemformuleringar. Genom att identifiera sådana dissonanser och glapp bidrar den kritiska maktforskningen till en nyanserad maktkritik och synliggör fältets kanske allra viktigaste utgångspunkt: det finns alltid alternativa sätt att se på en politisk fråga,

att organisera och bedriva politik och att forma samhället. Kritisk maktforskning avvisar därmed analyser som implicerar att det bara finns ett sätt, att identiteter eller ojämlikheter är naturgivna eller att andra vägar inte är möjliga.

Denna utgångspunkt blir kanske allra tydligast i studier som identifierar hur *politiska problem konstrueras som apolitiska* genom att formuleras som "naturliga" och "självklara" eller genom att göras till goda eller onda, snarare än till problem som kan diskuteras och förhandlas politiskt. Sådan forskning försöker ofta öppna upp för nya sätt att se på exempelvis organisationsförändringar. Marcel Mangold diskuterar hur försvarets uppdrag att bli hållbart rymmer olika former av motsättningar som både kan fungera stabiliserande och destabiliserande för den rådande ordningen. Avpolitisering är ett viktigt tema i flera av texterna som ingår i detta nummer. Peo Hansen visar genom att använda sig av Modern Monetary Theory (MMT) hur antagandet om att mottagandet av flyktingar innebär ökade statliga kostnader har blivit en truism och därmed inte längre kan diskuteras politiskt. Samtidigt visar han att denna vanligt förekommande beskrivning är en politisk konstruktion snarare än en ekonomisk sanning. I David Scotts artikel beskrivs hur styrformer leder till avpolitisering genom att själva formen för politiken även blir politikens mål.

Den kritiska maktforskningen har ofta en normativ utgångspunkt som endera kan handla om jämlikhet och frihet eller om nödvändigheten av ett politiskt system som öppnar för reella möjligheter för alla att påtala och politisera ojämlikhet. I det här avseendet riktar denna forskning också en *kritik mot vetenskapens anspråk på att producera objektiv och "opolitisk" kunskap* som på ett oproblematiskt sätt utger sig för att spegla en "sann" verklighet, där sanningar om komplexa skeenden som politik och samhälle på ett självklart sätt slås fast. Forskare som ägnar sig åt kritiska maktstudier har under lång tid påpekat att om sådana anspråk är oreflekterade, så lånar de sig lätt åt maktens diskurser. För grupper vars verklighet inte representeras i denna typ av sanningsanspråk blir därmed vetenskapens makt att definiera vad som är sant problematisk. Makt och kunskap är med andra ord oskiljbara företeelser. Dessa frågor diskuteras i Ragnhild Nilssons bidrag om samisk ontologi och statsvetenskaplig analys. Kritiska maktstudier inrymmer flera olika ontologiska och epistemologiska positioner som dock kan sägas förenas av att de på olika sätt tar avstånd från generaliserande sanningsanspråk.

Temanumret består av de åtta artiklar som nämnts i denna inledning. Artiklarna behandlar, som framgått ovan, centrala teman inom fältet kritiska maktstudier, samtidigt som de speglar den mångfald av teoretiska och metodologiska angreppssätt som ryms inom fältet. Flera av texterna ger exempel på analyser av aktuella politiska frågor som miljö, ekonomi, säkerhet och arbete. Dessa frågor är på intet sätt nya. Samtidigt tycks det allt svårare för samhällsvetenskaperna att presentera klarläggande analyser om exempelvis plötslig inflation eller populistiska framgångar.

Som Jason Glynos och David Howarth konstaterat i boken *Logics of Critical Explanation* (2007) blir det lite klichéartat att tala om en ”kris” inom samhällsvetenskapen. Samtidigt ser vi hur styrningen av universiteten och forskningen idag tenderar att stöpa samhällsvetenskaplig forskning i samma form som naturvetenskap, med hårda krav på forskares produktivitet och en viss typ av publiceringsmönster. En effekt av denna politik, menar vi, är att olika statsvetenskapliga fält och teoretiska och metodologiska traditioner alltmer sällan tar del av varandras insikter och därmed inte heller reflekterar över de egna utgångspunkterna annat än inom det egna fältet eller den egna traditionen. Med detta temanummer vill vi därför presentera kritiska maktstudier och ge en överblick av hur det representeras i svensk statsvetenskap. Vi hoppas att med detta inspirera till att *Statsvetenskaplig tidskrift* kan utgöra en arena där olika traditioner presenterar sig och att detta i sin tur kan bidra till en förnyad diskussion om och emellan de olika metoder, teorier, vetenskapliga syften och ideal som ryms inom samtida statsvetenskap.

30 augusti 2024